

Kibicowanie bez barier – od społecznej aktywności do aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami

Magdalena Parus-Jankowska

 <https://orcid.org/0000-0003-3353-1062>

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

 <https://doi.org/10.18778/8331-609-3.16>

Streszczenie

Osoby z niepełnosprawnością wciąż należą do grupy osób zagrożonych ekskluzją z powodu utrudnionego dostępu do zatrudnienia. Każda forma wsparcia i aktywizacji osób z niepełnosprawnościami jest więc pożądana, w szczególności, gdy może ona pomóc tym osobom w odnalezieniu się na rynku pracy. W ostatnich latach powstało wiele inicjatyw, takich jak kluby kibiców niepełnosprawnych i podobne organizacje, skupiające zainteresowane sportem osoby z niepełnosprawnościami, a których cele wykraczają dalece poza czysto sportową rozrywkę. Stały się one miejscem pozwalającym na integrację społeczną oraz rozwój kompetencji społecznych i dającym osobom z niepełnosprawnościami szanse na nabycie różnorodnych umiejętności, przydanych dla usamodzielnienia się i coraz pełniejszego korzystania z życia społecznego, a także zwiększających ich szanse na rynku pracy. Odnalezienie się w społeczności kibiców może budować poczucie przynależności i wzmacniać sieć wsparcia, co przyczynia się do zwiększenia ilości kontaktów społecznych i powstawania słabych więzi, które mogą przyczynić się do wzrostu szans na podjęcie aktywności zawodowej wśród osób z niepełnosprawnościami.

Słowa kluczowe:

aktywizacja zawodowa, kibice z niepełnosprawnościami, kompetencje społeczne, więzi społeczne.

Supporting without barriers – from social activity to professional activation of people with disabilities

Abstract

People with disabilities still belong to the group of people at risk of exclusion due to difficult access to employment. Any form of support and activation of people with disabilities is desirable, especially when it can help them find their way in the labor market. In recent years, many initiatives have been created, such as disabled fans' clubs and similar organizations bringing together people with disabilities interested in sports, whose goals go far beyond pure sports entertainment. They have become a place enabling social integration and the development of social competences and giving people with disabilities the opportunity to acquire various skills useful for becoming independent and taking full advantage of social life, as well as increasing their chances on the labor market. Finding oneself in a community of fans can build a sense of belonging and strengthen the support network, which contributes to an increase in the number of social contacts and the formation of weak ties, which may contribute to increasing the chances of taking up professional activity among people with disabilities.

Keywords:

fans with disabilities, professional activation, social bonds, social competences.

WSTĘP

Celem artykułu jest spojrzenie na społeczne inicjatywy, takie jak kluby kibiców niepełnosprawnych i podobne organizacje, skupiające zainteresowane sportem osoby z niepełnosprawnościami, jako instytucje, których cele wykraczają dalece poza czysto sportową rozrywkę. Dla osób z niepełnosprawnościami są one bowiem także miejscem pozwalającym na rozwój kompetencji społecznych i dającym im szansę na nabycie różnorodnych umiejętności, przydanych dla usamodzielnienia się i pełniejszego korzystania z życia społecznego, a także zwiększających ich szanse na rynku pracy. Wspólne kibicowanie i oddawanie się zespołowej pasji sprzyja procesom integracji społecznej i budowaniu relacji, będących fundamentem zarówno silnych, jak i słabych więzi. Jak wskazują badania, to te więzi, w szczególności słabe, wpływają na sferę zawodową i przekładają się na zwiększenie szans na znalezienie i podjęcie pracy zawodowej. Ponad pół wieku temu Mark Granovetter zwrócił uwagę na znaczenie więzi społecznych w procesie poszukiwaniu pracy, podkreślając przy tym słabe kontakty ze znajomymi. Słabe więzi, choć cechują się mniejszą intensywnością niż silne więzi, jakimi są relacje rodzinne, zdaniem Granovettera są bardziej pomocne przy poszukiwaniu zatrudnienia (Granovetter 1973, 1995, 2005). Także badania przeprowadzone w Polsce potwierdziły ustalenia Granovettera, bowiem wykazały one, że kontakty z innymi ludźmi są częściej wykorzystywane do poszukiwania pracy niż formalne kanały. Szczególnie wartościowe w tej kwestii okazały się kontakty nawiązywane z osobami, z którymi dzielono wspólne zainteresowania czy hobby, z którymi realizowano wspólne cele. Dopiero w następnej kolejności wskazywano na kontakty z przedstawicielami lokalnej społeczności czy rodziny. Z badań wynikało również, że osoby doświadczające bezrobocia mają mniejsze możliwości skorzystania ze słabych więzi w poszukiwaniu zatrudnienia i dlatego częściej korzystają z kontaktów rodzinnych, formalnych sposobów poszukiwania pracy lub zgłaszają się bezpośrednio do pracodawców (Pawlak, Kotnarowski, 2016).

SPORT JAKO NARZĘDZIE AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ

Wśród badaczy zajmujących się problematyką niepełnosprawności panuje powszechna zgoda, iż sport stanowi istotne i skuteczne narzędzie aktywizacji społecznej osób z niepełnosprawnościami. Można przy tym postrzegać sport jako szansę zarówno indywidualnego rozwoju jednostki, jak i jej społecznej integracji (Niedbalski, 2015). Liczne badania wskazują, iż czynne uprawianie aktywności fizycznej czy sportu stanowi jeden z determinantów jakości życia ludzi z niepełnosprawnościami (Łuszczynska, 2011), a znaczenie sportu i aktywności fizycznej w procesie rehabilitacji jest bezdyskusyjne (Koper, Taszyński, 2013). Nie należy również zapominać o wyczynowym sporcie osób z niepełnosprawnościami, i sporcie paraolimpijskim, w ramach którego rywalizują najwybitniejsi na świecie sportowcy niepełnosprawni fizycznie (Beck, 2020). Sport wyczynowy osób z niepełnosprawnością fizyczną jest obecnie dość sprawnie i całościowo zorganizowany pod względem formalnym, jako iż funkcjonują związki sportowe, wydarzenia

sportowe i odrębne przepisy rywalizacji. Postęp technologiczny przyczynił się natomiast do rozwoju specjalistycznego sprzętu sportowego, który umożliwia rozwój aktywności sportowej osób z niepełnosprawnością ruchową, dodajmy – nie tylko tą profesjonalną, ale także podejmowaną amatorsko i w celach rekreacyjnych. Działania na rzecz aktywności sportowej osób z niepełnosprawnością wspierane są coraz częściej i powszechniej przez organizacje pozarządowe i grupy samopomocowe (Niedbalski, 2015). Na społeczny aspekt sportu wśród osób z niepełnosprawnościami nakierowana jest między innymi akcja „Sport bez barier”, którą prowadzi Fundacja Neuron+. Kampania ta ma na celu promowanie aktywności fizycznej, głównie sportowej, ale także turystycznej i rekreacyjnej wśród osób z niepełnosprawnościami. Organizatorzy akcji „Sport bez barier” wskazują, iż sport ma pozytywny wpływ na stan fizyczny i psychiczny osób z niepełnosprawnościami, które dzięki aktywności sportowej mogą podnieść własną samoocenę, przełamać bariery fizyczne i psychiczne. Sport ułatwia osobom z niepełnosprawnościami funkcjonowanie w relacjach społecznych i pozwala otworzyć się im na współpracę z innymi ludźmi. Również zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych jest, jak przekonują organizatorzy akcji, łatwiejsze¹. Aktywne uczestnictwo w wydarzeniach sportowych osób z niepełnosprawnościami jest dość dobrze zbadane i opisane w literaturze przedmiotu (Plinta, Sobiecka, Zwierzchowska, 2021; Szluz, Łagowska-Cebula, 2022). Inaczej przedstawia się sytuacja z osobami z niepełnosprawnościami, które biernie przyglądają się wydarzeniom sportowym – z kibicami z niepełnosprawnościami. W swoim tekście chciałabym przyrzec się właśnie temu zagadnieniu i wskazać na inne niż tylko czysto sportowe funkcje tej aktywności. Przedmiotem mojego zainteresowania będą niepełnosprawni kibice klubów piłkarskich, bowiem ich aktywność jest widoczna, a także sformalizowana, gdyż skupiona wokół Ogólnopolskiej Federacji Kibiców Niepełnosprawnych.

KIBIC Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI JAKO KIBIC INDUSTRIALNY

We współczesnym świecie sport, a szczególnie futbol, uległ procesom globalizacji i komercjalizacji (Foer, 2005). Rozgrywki sportowe stały się swoistego rodzaju przemysłem, a kluby sportowe działają, podobnie jak przedsiębiorstwa, na warunkach rynkowych – konkurując o klienta (kibica) i o zysk. Przekłada się to na ceny wstępu na imprezy sportowe i formę, jaką one przybierają. Przystają być wydarzeniami stricte sportowymi, zmieniając się w wielkie widowiska, łączące sportowe rozgrywki z innymi działaniami, jak pokazy światła czy występy muzyczno-taneczne. Są świetnym przykładem „wielozmysłowej kultury eventu”. Tomasz Szlendak wiele lat temu wskazywał, że od wydarzeń kulturalnych wymaga się obecnie o wiele więcej niż wcześniej, na przykład muzyki słucha się chętniej nie tyle na poświęconym wyłącznie jej koncercie, co na wydarzeniu łączącym muzykę z innymi formami sztuki czy aktywnościami. To samo dotyczy wydarzeń sportowych, im więcej atrakcji, tym chętniej kibic będzie w nich uczestniczył. Współczesny

¹ Więcej informacji o akcji „Sport bez Barier” na stronie: <https://sportbezbarier.pl/>.

człowiek przyzwyczajony do środowiska konsumpcyjnych „miejsz zmysłowych”, w których różne czynniki działają na wiele zmysłów jednocześnie, jak na przykład dzieje się to w galeriach handlowych, tego samego oczekuje od wydarzeń kulturalnych a także sportowych (Szlendak, 2010, s. 80–81). Ponadto podporządkowanie rozgrywek piłkarskich rynkowym zasadom powoduje, iż kibice stają się zindywidualizowanymi konsumentami sportu, którzy tworzą jednorazową „grupę przynależnościową”, istniejącą wyłącznie w czasie trwania widowiska sportowego (Antonowicz, Kossakowski, Szlendak, 2011). Z drugiej strony współcześnie rozwinął się społeczny ruch, który określa się hasłem *Against Modern Football* (Ostrowski, 2019). Pod tym hasłem mieści się zarówno symboliczne, jak i werbalne niezadowolenie kibiców ze zmian, jakie dokonują się w świecie piłki nożnej. Drogie koszty uczestnictwa w meczach piłkarskich, terminy (i godziny) ich rozgrywania (dopasowane do wymogów mediów transmitujących rozgrywki i reklamodawców), a także technologie, które mają zwiększyć bezpieczeństwo na trybunach, zdaniem kibiców zgrupowanych wokół ruchu *Against Modern Football* zmieniają „autentyczną i magiczną pasję w odczarowany neoliberalny biznes” (Kossakowski, 2017, s. 34).

Kibice z niepełnosprawnościami skupieni wokół klubów kibiców niepełnosprawnych są liczną grupą tzw. kibiców industrialnych – „kibiców starego typu”. To fani, którzy związani są z danym klubem piłkarskim od wielu lat bardzo silnymi więziami. Zaangażowane kibicowanie takiemu klubowi piłkarskiemu jest dla nich źródłem tożsamości (indywidualnej bądź zbiorowej) oraz więzi wspólnotowej. Taką formę kibicowania przyjęło na samym początku rozwoju piłki nożnej w Wielkiej Brytanii, gdzie klubom piłkarskim kibicowali przedstawiciele klasy robotniczej i odczuwali oni silne przywiązanie do danej drużyny piłkarskiej. Uczestnictwo w wydarzeniu sportowym, jakim był mecz piłkarski, był także formą uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności. Udział w wydarzeniu sportowym dostarczał rozrywki, ale był także formą uczestnictwa w życiu publicznym. Kibice industrialni, którym ostatnim bastionem wydają się być członkowie klubów kibiców niepełnosprawnych, stanowią przeciwieństwo kibiców „nowego typu” – konsumentów sportu, dla których najważniejsze są wrażenia sportowe. Kluby kibiców niepełnosprawnych to wspólnota, która opiera się na społecznych więziach, współuczestnictwie oraz zaangażowaniu wszystkich uczestników (zawodników, działaczy, sponsorów, a przede wszystkim kibiców), podczas gdy nowoczesny futbol, kierujący się zasadami wolnego rynku, wyraźnie rozdziela role producentów i konsumentów wydarzenia piłkarskiego (Antonowicz, Kossakowski & Szlendak, 2011). Jak piszą Dominik Antonowicz, Radosław Kossakowski i Tomasz Szlendak „kibiców industrialnych”, którymi są niewątpliwie kibice niepełnosprawni, cechują zachowania trybalne, mocno unifikujące, oparte na silnej kontroli społecznej, starszeństwie i hierarchii. Członkowie takiej wspólnoty mają równy status i odczuwają silne poczucie przynależności do tej społeczności. Kluby kibiców niepełnosprawnych stanowią także przykład działalności „prosumeckiej”, zorientowanej na budowanie relacji, pomoc innym, tworzenie filarów społeczeństwa obywatelskiego. Warto dodać, iż kluby kibiców niepełnosprawnych to także przykład mutualizmu, który stwarza warunki do powstania społeczeństwa inkluzywnego, w którym obywatele mają równy dostęp do środków umożliwiających im uczestnictwo w życiu społecznym (Antonowicz, Kossakowski & Szlendak, 2011).

Współczesne profesjonalne kluby piłkarskie zarówno w Europie, jak i w Polsce, prowadzą działalność przede wszystkim w wymiarze sportowo-ekonomicznym, ale mają one także do odegrania istotne role społeczne. Obecnie na konkurencyjność sportowo-ekonomiczną profesjonalnych klubów piłkarskich wpływa także działalność w obszarze społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR), z czego organizacje sportowe zdają sobie coraz większą sprawę. W Polsce ukazały się badania dotyczące CSR w sporcie, a ich wyniki ukazały wszechstronne zaangażowanie społeczne klubów w wiele inicjatyw i które to wyniki pozwoliły nawet na ukazanie wielu dobrych praktyk funkcjonowania klubów (Zembura, Gołdys i in., 2018). Zaangażowanie lokalnych podmiotów, w tym również profesjonalnych klubów piłkarskich, często mocno związanych z określonym środowiskiem lokalnym (miasto, dzielnica), staje się coraz powszechniejsze i coraz bardziej widoczne i skuteczne (Grabowski, 2020, s. 71–72). Przykładem takiego społecznego zaangażowania profesjonalnych klubów piłkarskich są więc inicjatywy prowadzone na rzecz czy we współpracy z klubami kibiców niepełnosprawnych.

KLUBY KIBICÓW NIEPEŁNOSPRAWNYCH JAKO PRZESTRZEŃ AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ I SZANSA NA AKTYWIZACJĘ ZAWODOWĄ

Aktywność kibiców z niepełnosprawnościami skupiona jest wokół Ogólnopolskiej Federacji Kibiców Niepełnosprawnych. Federacja utworzona została w 2016 r. przez jedenaście lokalnych ośrodków zrzeszających kibiców z niepełnosprawnościami. Obecnie skupia w swoich strukturach kilkanaście stowarzyszeń i fundacji, które działają na rzecz kibiców z niepełnosprawnościami. Partnerami Ogólnopolskiej Federacji Kibiców Niepełnosprawnych są Ministerstwo Sportu i Turystyki, Polski Związek Piłki Nożnej oraz Kibice Razem, czyli projekt współpracy organów państwowych ze środowiskiem kibiców, angażujący stowarzyszenia kibiców, kluby i stowarzyszenia sportowe oraz samorządy. Członkami Federacji są następujące grupy kibiców: FORBG Wisła Kraków – Fundacja Otwarte Ramię Białej Gwiazdy, KGKN Arka Gdynia – Stowarzyszenie Klub Gdyńskiego Kibica Niepełnosprawnego, KKN Chrobry Głogów – Klub Kibica Niepełnosprawnego Chrobrego Głogów, KKN GKS Katowice – Klub Kibiców Niepełnosprawnych GKS-u Katowice, KKN Górnik Zabrze – Stowarzyszenie Klub Kibiców Niepełnosprawnych Górnika Zabrze, KKN Miedź Legnica – Klub Kibiców Niepełnosprawnych legnickiej Miedzi, KKN Milicz – Klub Kibiców Niepełnosprawnych Milicz, KKN Szczecin – Szczecińskie Stowarzyszenie Niepełnosprawnych Kibiców „Sektor 24”, KKN Wrocław – Stowarzyszenie Klub Kibiców Niepełnosprawnych, SKN Niepełnosprawni Fanatycy – SKN Niepełnosprawni Fanatycy Legii Warszawa, KKN Lechia Gdańsk – Klub Kibiców Niepełnosprawnych Lechia Gdańsk, KKN Korona Kielce – Klub Kibiców (Nie)pełnosprawnych Kielce, SKN Zagłębie Sosnowiec – Stowarzyszenie Kibiców Niepełnosprawnych SKN ZS 1906, KKN Star Starachowice – Klub Kibiców Niepełnosprawnych Star Starachowice, Stowarzyszenie BKKN – Białoostocki Klub Kibiców Niepełnosprawnych, KKN Widzew Łódź – Widzew Łódź bez barier, KKN Wisła Kraków – Klub Kibiców Niepełnosprawnych Wisła Kraków, SKN Lech bez barier – Stowarzyszenie Kibiców Niepełnosprawnych „Lech bez barier”.

Podstawowym celem Federacji Kibiców Niepełnosprawnych jest profesjonalizacja działań kibiców z niepełnosprawnościami, w tym wspieranie aktywnego ich uczestnictwa w meczach piłkarskich poprzez dystrybucję biletów na mecze reprezentacji Polski, merytoryczne wsparcie kibiców z niepełnosprawnościami na stadionach i konsultacje związane z przystosowaniem obiektów sportowych. Federacja organizuje również warsztaty dla klubowych asystentów ds. kibiców niepełnosprawnych (DSLO)².

Pierwszą w Polsce organizacją zrzeszającą kibiców z niepełnosprawnościami był Klub Kibiców Niepełnosprawnych (KKN) Śląska Wrocław i to on uutorował drogę innym podobnym inicjatywom. Stowarzyszenie Klub Kibiców Niepełnosprawnych (KKN) Śląska Wrocław powstało z inicjatywy Pawła Parusa na bazie Klubu Kibiców Niepełnosprawnych Śląska Wrocław. Od 2008 r. funkcjonowało w strukturach klubu piłkarskiego WKS Śląsk Wrocław, by w 2011 r. uzyskać osobowość prawną i stać się organizacją pozarządową. Stowarzyszenie liczy 70 zarejestrowanych członków, a także 350 członków wspierających. Umożliwia osobom z niepełnosprawnościami udział w imprezach sportowych i rekreacyjnych, prowadzi kampanie informacyjne, w tym warsztaty i spotkania w szkołach, edukując młodzież na temat osób z niepełnosprawnościami. Ważnym zadaniem stowarzyszenia jest także aktywizacja społeczno-zawodowa osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia dla wolontariuszy i asystentów osób z niepełnosprawnościami³.

Jak już wspomniano, jedną z grup społecznych narażonych na wykluczenie społeczne są wciąż osoby z niepełnosprawnościami. To wykluczenie często łączy się z trudnościami, z jakimi spotykają się one na rynku pracy – pracy dostosowanej do ich możliwości i potrzeb. Trudności te wynikają ze stale istniejących barier – fizycznych, informacyjnych, prawnych, a także niepożądanych postaw społecznych. Nie ma bowiem wątpliwości, że odpowiednio wynagrodzona i dostosowana do potrzeb i kompetencji danej osoby praca jest jednym z podstawowych elementów inkluzji społecznej, zapewniając środki finansowe, a także stanowiąc element istotny dla poczucia własnej wartości, sprawczości i użyteczności społecznej (Szeroczyńska, 2022, s. 381). Kluby kibiców z niepełnosprawnościami to nie tylko przestrzeń wspólnego kibicowania i dzielenia się sportowymi emocjami, to także miejsce, gdzie możliwy jest rozwój kompetencji behawioralnych (nazywanych również miękkimi), w skład których wchodzi kompetencje społeczne coraz częściej cenione i pożądane przez pracodawców (Paprocka, Terlecki, 2015). Kompetencje miękkie związane są z postawą wobec pracy, oczekiwaniami, dotyczącymi cech indywidualnych kandydata oraz kompetencjami społecznymi. Te ostatnie rozwijamy w trakcie relacji społecznych. To umiejętności radzenia sobie w kontaktach z innymi osobami, skuteczność realizacji własnych celów, właściwe zachowania zgodne z normami społecznymi. Motywacja, zaangażowanie i chęć rozwoju osobistego to kompetencje, które łączą się z postawą wobec pracy. Cechy indywidualne, takie jak kreatywność, myślenie analityczne, radzenie sobie ze stresem i samoorganizacja to natomiast umiejętności, które również można kształtować poprzez relacje społeczne (Paprocka, Terlecki, 2015, s. 90).

² Informacje o Ogólnopolskiej Federacji Kibiców Niepełnosprawnych zaczerpnięto z oficjalnej strony Federacji: <https://www.federacijkn.pl/>.

³ Więcej na stronie: <https://www.kkn.wroclaw.pl/stowarzyszenie.html/>.

PODSUMOWANIE

Wszystkie wymienione wyżej kompetencje miękkie, które bez wątpienia są przydatne dla osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy, mogą być kształtowane przez udział w takich środowiskach, jak kluby kibiców niepełnosprawnych. Jak podkreśla pomysłodawca i założyciel Klubu Kibiców Niepełnosprawnych (KKN) Śląska Wrocław, to właśnie sport jest jedną z dróg do aktywizacji osób z niepełnosprawnością. Jak mówi: „Chodzi zarówno o sport jako ćwiczenia fizyczne, jak i kibicowanie, obie formy mają szeroki aspekt rehabilitacji i ruchowej, i społecznej. Stadion to jedno z najlepszych miejsc, gdzie warto pójść z rodziną, przyjaciółmi, znajomymi, spotkać się w większym gronie, przeżyć trochę emocji. Moim zdaniem to jedna z najlepszych możliwych odskoczni od codzienności, pracy, rehabilitacji i wszystkiego tego, co człowieka na co dzień dość mocno absorbuje czy nawet uwiera” (Wawrzyńczyk, 2017). Tak więc, choć uczestnictwo w przedsięwzięciach organizowanych przez organizacje zrzeszające kibiców z niepełnosprawnościami (podobnie jak dzieje się to w przypadku Klubów Integracji Społecznej) nie gwarantuje znalezienia zatrudnienia dla osoby z niepełnosprawnością, warto je traktować jako bezpieczny i przyjazny trening miękkich umiejętności interpersonalnych, samopoznania oraz arenę pozwalającą na wzrost poczucia własnej wartości (Szeroczyńska, 2022, s. 384). Ponadto aktywność w tego typu przedsięwzięciach, jak kluby kibiców niepełnosprawnych, są szansą na stworzenie więzi, które łączą osoby oddające się wspólnej pasji i które, jak już wspomniano, są wysoce pomocne w procesie poszukiwania zatrudnienia.

BIBLIOGRAFIA

- Antonowicz, D., Kossakowski, R. & Szlendak, T. (2011). Ostatni bastion antykonsumeryzmu? Kibice industrialni w dobie komercjalizacji sportu. *Studia Socjologiczne*, 3(202), 113–139.
- Beck, J. (2020). *Narodziny polskiego paraolimpizmu*. Fundacja Pozytywnych Idei.
- Grabowski, A. (2020). Polskie profesjonalne kluby piłkarskie wobec CSR. W: G. Botwina (red.), *Zarządzanie w polskim sporcie* (s. 69–81). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Granovetter, M. (1995). *Getting a Job: A Study of Contacts and Careers*. University of Chicago Press.
- Granovetter, M. (2005). The Impact of Social Structure on Economic Outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 33–50.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Grodecki, M. (2018). *Życie po meczu. Formy wykorzystania kapitału społecznego kibiców piłkarskich w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Foer, F. (2006). *Jak futbol wyjaśnia świat, czyli nieprawdopodobna teoria globalizacji*. Wydawnictwo Red Horse.
- Koper, M., Tasiemski, T. (2013). Miejsce sportu w procesie rehabilitacji osób niepełnosprawnych fizycznie. *Niepełnosprawność — zagadnienia, problemy, rozwiązania*, 3(8), 111–134.
- Kossakowski, R. (2017). *Od chuliganów do aktywistów? Polscy kibice i zmiana społeczna*. Wydawnictwo Universitas.
- Szluz, B.L., Łagowska-Cebula, M. (2022). The social world of able-bodied and disabled athletes. *Journal of Modern Science*, 2(49), 159–176.
- Łuszczynska, A. (2011). *Psychologia sportu i aktywności fizycznej. Zagadnienia kliniczne*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niedbalski, J. (2015). Sport jako narzędzie aktywizacji i społecznej integracji osób z niepełnosprawnością fizyczną. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 28, 101–118.
- Ostrowski, A. (2019). *Modern football a świat kibiców. Interdyscyplinarne studia nad kulturą futbolu*. Wydawnictwo ATUT.
- Paprocka, I., Terlecki, M. (2015). Kompetencje twarde czy miękkie? Analiza ofert pracy pod kątem pożądanych przez pracodawców kompetencji zawodowych. *Szkola-Zawód-Praca*, 9, 87–96.
- Pawlak, M., Kotnarowski, M. (2016). Siła słabych powiązań na rynku pracy w Polsce. *Studia Socjologiczne*, 221(2), 187–215.
- Plinta, R., Sobiecka, J., Zwierzchowska, A. (2021). *Sports for people with disabilities: theory and practice: health and social dimension of training sports of people with disabilities*. Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.
- Szeroczyńska, M. (2022). Klub Integracji Społecznej instrumentem przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnościami. *Szkola Specjalna*, 5, 380–391.

- Szlendak, T. (2010). Wielozmysłowa kultura eventu. Skąd się wzięła, czym się objawia i jak w jej ramach oceniać dobra kultury. *Kultura Współczesna*, 4, 80–97.
- Zembura, P., Gołdys, A. i in. (2018). *Indeks Odpowiedzialności Społecznej Klubów Sportowych*. Centrum Wyzwań Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zembura, P., Silwoniuk, M. i in. (2019). *Analiza odpowiedzialności społecznej profesjonalnych klubów sportowych w Polsce — raport z badań*. Centrum Wyzwań Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

NETOGRAFIA

<https://www.federacijakn.pl>

<https://www.kkn.wroclaw.pl/stowarzyszenie.html>

<https://sportbezbarier.pl/>

Wawrzyńczyk, A. (2017). Na stadionie jest miejsce dla każdego. <http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/636777>